

**UDZIAŁ POLSKIEJ PARTII ROBOTNICZEJ  
I POLSKIEJ PARTII SOCJALISTYCZNEJ  
W ROZWOJU KULTURY NA ZIEMI LUBUSKIEJ  
W LATACH 1945—1948.**

Idea powrotu na ziemie zachodnie i północne przedstawiona narodowi przez Polską Partię Robotniczą w deklaracji programowej „O co walczymy” z listopada 1943 roku stanowiła istotny element kształtującej się koncepcji ludowej Polski. Odzyskanie terytoriów i związana z tym „zmiana struktury gospodarczej Polski przez przesunięcie jej granic po Odrę i Nysę, czyli na stare piastowskie ziemie, które są stosunkowo wysoko uprzemysłowione, szerokie oparcie Polski o Morze Bałtyckie, jak też ujęcie pod zarząd państwowy kluczowych gałęzi przemysłu”<sup>1</sup> stanowiły ważny czynnik przemian ustrojowych, politycznych i gospodarczych.

Podobne stanowisko zajmowała Polska Partia Socjalistyczna, traktując udział w przywracaniu Polsce tych ziem za jedno z najważniejszych zadań. W uchwale Rady Naczelnej stwierdzono: „Obecny projekt rozwiązania granic Polski jest dla nas bardzo korzystny. Przed Polską w nowych granicach, opartych na zachodzie o Odrę i Nysę, a na północy o Bałtyk otwierają się wspaniałe perspektywy rozwojowe pod względem jednolitego składu narodowego, obronności granic, rozwoju przemysłu i handlu, floty morskiej, podniesienia stopy życia materialnego i kulturalnego obywateli.”<sup>2</sup>

Postulat odzyskania obszarów zachodnich i północnych stopniowo zdobywał społeczną akceptację stając się ważnym składnikiem porozumienia narodowego. Podejmując powyższe zagadnienie kierownictwo partii dążyło jednocześnie do zespolenia społeczeństwa wokół programu władzy ludowej. Mówił o tym W. Gomułka na Plenum KC PPR w dniu 25 lutego 1945 roku „zagadnienie granic jest również tym czynnikiem,

<sup>1</sup> *Uchwała Plenum KC PPR z dnia 26 maja 1945.* W: *Kształtowanie się podstaw programowych Polskiej Partii Robotniczej w latach 1942—1945.* KiW. 1958. s. 352.

<sup>2</sup> *Uchwała Rady Naczelnej PPS z dnia 26.II.1945.* „Robotnik”. 28.II.1945. cyt. za: K. B. Janowski, *Polska Partia Socjalistyczna na Dolnym Śląsku w latach 1945—1948.* Wrocław 1978. s. 86.

który skłania naród polski do jednoczenia się, ażeby wysunięte zadania granic zachodnich mogły być realizowane zgodnym wysiłkiem całego narodu.”<sup>3</sup>

Powrót na ziemie nadodrzańskie i nadbałtyckie miał wielkie znaczenie dla kultury polskiej. Od początku sprawy ich duchowego zagospodarowania i odbudowy kulturalnej były w hierarchii potrzeb ludowego państwa równie ważne jak zagadnienia polityczne, administracyjne i gospodarcze. Dominowało przekonanie, że całkowita integracja tych ziem z resztą kraju jest możliwa jedynie na gruncie wspólnoty kulturowej. Dlatego też zagadnienia polityki kulturalnej wysuwały się na plan pierwszy całej problematyki. Stanowisko to znalazło wyraz w przemówieniach W. Gomułki i B. Bieruta wygłoszonych w przywróconym Polsce Wrocławiu. I tak Sekretarz Generalny PPR stwierdził: „Zwykliśmy dotychczas mówić o zespoleniu Ziem Odzyskanych z Macierzą. Mówimy, że tym szybciej cel ten osiągniemy, im głębiej i szerzej rozkrzewimy na nich kulturę polską. Lecz takie postawienie sprawy jest niepełne, powiedziałbym jednostronne. Zespolenie w jedną bryłę wszystkich ziem państwa polskiego wymaga, aby Macierz połączyła się ze swymi Ziemiami Odzyskanymi. A to nie jest już problemem zaludnienia ani zagospodarowania Ziem Odzyskanych. Jest to problem odrodzenia kultury polskiej. Nie tylko i nie tyle problem odrodzenia kultury polskiej na Ziemiach Odzyskanych, ile problem odrodzenia, odnowienia kultury polskiej w ogóle, zwiększenia jej twórczego rozpędu.”<sup>4</sup>

Natomiast w przemówieniu Prezydenta zawarty został pogląd, że postępująca integracja tych ziem stanowiła „nowy nasz dorobek kulturalny o znaczeniu ogólnopaństwowym (...) to nowy wielki krok naprzód nie tylko w kierunku przyspieszania najdonioślejszego dziś dla nas Polaków procesu pełnego scalenia prastarych Ziem Odzyskanych piastowskich z Ojczyzną.”<sup>5</sup> Zdawano sobie sprawę, że tempo rozwoju życia kulturalnego na tych ziemiach determinować będzie proces ich integracji z resztą kraju.

Zastana rzeczywistość tych ziem wysuwała przed działaczami i politykami kulturalnymi zadanie tworzenia od podstaw życia kulturalnego. Skalę trudności zwiększał fakt, że pomimo istniejących tutaj nielicznych skupisk ludności rodzimej o regionalnej kulturze, po usunięciu Niemców powstawała pustka kulturalna. Mimo minimalnych ilości środków umożliwiających rozwój kultury, polityka musiała zmierzać do urucho-

<sup>3</sup> Nowa sytuacja, nowe zadania. W: *Kształtowanie się...* op. cit. s. 335.

<sup>4</sup> W. Gomułka, *Dajcie narodowi kulturę wyrosłą z rzeczywistości polskiej*. W: *Zagadnienia polityki kulturalnej PRL*. CSP. 1969. s. 14.

<sup>5</sup> B. Bierut, *O upowszechnieniu kultury*. Warszawa. 1948. s. 5-7.

mienia podstawowych instytucji oświatowych i kulturalnych. Oznaczało to zorganizowanie sieci szkół, bibliotek, świetlic.

Przed działalnością kulturalną stały zadania przyspieszenia procesów adaptacyjnych i integracyjnych, współuczestnictwa w utrwalaniu więzi kształtującej się społeczności, poprzez upowszechnienie jednolitego modelu kultury w środowiskach niezwykle zróżnicowanych pod względem standardu i stylu życia oraz nawyków i wzorów kulturowych. Istotną sprawą było przypomnienie tradycji piastowskich i wprowadzenie ich do świadomości społecznej. Wyeksponowanie przez partię tych tradycji i nadanie im szczególnej rangi w systemie edukacji narodowej stanowiło charakterystyczny rys stosunku PPR do przeszłości narodowej. Integracyjna funkcja tradycji piastowskich polegała na ich aktywnym współuczestnictwie w upowszechnianiu przekonania, że nad Odrą, Nysą Łużycką i Bałtykiem Polacy są u siebie we własnym domu. Na ziemiach zachodnich tradycje piastowskie sprzyjały kształtowaniu uczuciowego stosunku ludności napływowej do nowych miejsc zamieszkania i pracy, budowaniu emocjonalnych więzi między tymi, którzy przyszli na ziemie zachodnie, a tymi którzy walczyli o zachowanie ich polskiego oblicza.<sup>6</sup>

Polska Partia Robotnicza pełniąc hegemoniczną rolę wobec innych partii lewicowych oraz dysponując licznym i dojrzałym politycznie aktywnym, a także efektywną strukturą organizacyjną przejęła główny ciężar organizacji życia politycznego i gospodarczego. Również od samego początku — jak pisze Stefan Żółkiewski — wyraźnie sformułowana została kierownicza rola tej partii w rozwoju kultury.<sup>7</sup> Jednakże praktyczna realizacja zasady przewodnictwa uwarunkowana była wpływem ideowym i politycznym partii, a także atrakcyjnością proponowanych koncepcji. PPR ściśle współdziałała z drugą partią robotniczą, która do rozwoju kultury i oświaty przywiązywała duże znaczenie.

Różnorodne były formy i metody realizacji przez partie założeń w sferze kultury. Podstawowe znaczenie miał zapoczątkowany proces ideowo-politycznej reorientacji społeczeństwa, upowszechnianie weryfikowanych wartości dziedzictwa narodowego oraz nowych związanych z socjalistyczną ideologią wartości ideowych, moralnych, estetycznych, a także kształtowanie nowej obyczajowości. W nurt spontanicznie odradzającego się życia kulturalnego na Ziemi Lubuskiej obie partie robotnicze starały się wprowadzić cele i treści wynikające z ich programów i bieżącej polityki. Spełniały funkcje inspiracji ideologicznej wobec związków zawodowych, organizacji młodzieżowych i społecznych. Udzielały im pomocy

<sup>6</sup> M. Orzechowski, *Rewolucja, socjalizm, tradycje*. KiW. 1978. s. 197.

<sup>7</sup> S. Żółkiewski, *Przepowiednie i wspomnienia*. PIW. 1963. s. 304.

programowej, organizacyjnej i kadrowej. Wpływały również na kształt ruchu kulturalnego poprzez nadawanie orientacji politycznej organom administracji państwowej.

Polityka kulturalna wzbogacana była lokalnymi inicjatywami i propozycjami zgłaszanymi przez członków partii. Zwracano uwagę na konieczność włączenia mieszkańców wsi w nurt ogólnonarodowego życia kulturalnego, społeczno-kulturalną aktywizację kobiet, rozbudowę bazy kulturalnej. Szereg inicjatyw instancje i ogniwa partyjne realizowały samodzielnie.

Na początku omawianego okresu podjęte zostały działania zmierzające do likwidacji analfabetyzmu. Akcja ta znalazła poparcie w szeregach partyjnych. Wyrażano opinie, że analfabetyzm stanowi poważną przeszkodę w kształtowaniu nowej świadomości społecznej i aktywności społeczno-zawodowej. Z inspiracji władz centralnych instancje terenowe przeprowadzały rejestracje niepiśmiennych członków partii, współdziałały w organizowaniu i prowadzeniu kursów nauczania początkowego. Większymi możliwościami w tej kampanii wykazywała się PPS, która m.in. w Żarach i Gorzowie miała znaczne osiągnięcia. Instancje i członkowie obu partii czynnie popularyzowali walkę z analfabetyzmem, zdobywali dla niej społeczne poparcie i gromadzili środki finansowe. Powyższe działania przygotowywały partie, instytucje i organizacje oraz społeczeństwo do masowej likwidacji analfabetyzmu, która przeprowadzona została na początku lat 50-tych.

Duże znaczenie, zwłaszcza w PPS, przywiązywano do upowszechniania oświaty wśród dorosłych. Nasilenie działań następowało w okresie obchodów „Święta Oświaty”. Zachowało się sprawozdanie z jego obchodów w Strzelcach Krajeńskich. W dniu 2 maja 1946 roku przeprowadzono zbiórkę pieniędzy i książek dla biblioteki miejskiej, a w dniu następnym odbyła się akademie w trakcie której inspektor szkolny omówił rolę oświaty w życiu społecznym, a burmistrz zapoznał zebranych z historią książki i jej znaczeniem w życiu państwa. W części artystycznej wykonano utwory fortepianowe oraz zaprezentowano śpiewy i tańce w wykonaniu młodzieży szkolnej i zespołu Towarzystwa Chórów Ludowych.<sup>8</sup>

Wiodącą rolę przyznawano książce, będącej masowym i tanim instrumentem upowszechniania kultury. Istotne znaczenie w tej dziedzinie miały decyzje centralne dotyczące masowego wydawania dzieł klasyków literatury, utworzenia ogólnopolskiej sieci bibliotecznej. W rezultacie książka coraz szerzej docierała do społeczeństwa. Obie partie popierały rozwój bibliotek, inspirowały czytelnictwo, w tym również literatury spo-

<sup>8</sup> AKW PZPR Zielona Góra. PK PPS Strzelce Kr. sygn. 28/VIII/1. Sprawozdanie z przebiegu Święta Oświaty w dn. 1–3 maja 1946 r.

łeczno-politycznej. Z inicjatywy partii w wielu fabrykach zakładano biblioteki liczące niekiedy po kilkaset tomów i cieszące się dużym zainteresowaniem załóg i ich rodzin. Powstawały również biblioteki przy instancjach powiatowych, początkowo w wyniku przekazywania książek przez członków partii, a następnie poprzez gromadzenie wydawnictw „Czytelnika”, „Książki” i „Wiedzy”. Obok literatury społeczno-politycznej kompletowano także beletrystykę. Przykładowo biblioteka przy KP PPR w Kozuchowie w 1948 roku posiadała 252 książki. Jej dział literatury pięknej liczył 41 pozycji, naukowy 211, w tym 171 książek i broszur z zakresu marksizmu. Biblioteka miała zarejestrowanych 55 czytelników.<sup>9</sup>

Do końca omawianego okresu powstały księgozbiory przy większości komitetów PPR i PPS. Wielkość ich była zróżnicowana i wynosiła od kilkudziesięciu do kilkuset woluminów. Zasoby te były ogólnodostępne ale korzystali z nich głównie członkowie partii.

Przywiązując duże znaczenie do polityczno-propagandowego oddziaływania na społeczeństwo i kształtowania opinii publicznej w warunkach toczącej się wówczas ostrej walki klasowej partie robotnicze wniosły znaczący wkład w rozwój czytelnictwa prasy. Region lubuski objęty był oddziaływaniem centralnych gazet PPR: „Trybuny Wolności” i „Chłopskiej Drogi”. Rolę pisma teoretycznego spełniały „Nowe Drogi”. Z centralnej prasy PPS upowszechniano „Robotnika”, „Chłopską Prawdę”, „Tydzień Robotnika” i organ teoretyczny „Przegląd Socjalistyczny”. Do powiatów dolnośląskich docierała wydawana przez KW PPR we Wrocławiu „Trybuna Dolnośląska”. Gazeta posiadała stały dodatek kulturalno-oświatowy. Jej związki z terenem umacniała rozwinięta sieć korespondentów. Powiaty wchodzące w skład Poznańskiego objęte były wydawaną przez KW PPR „Wolą Ludu”, posiadającą również rozwiniętą sieć korespondentów terenowych. Jej społeczna współpracownica z Zielonej Góry, Zofia Głinojeczka otrzymała nagrodę za najlepszą korespondencję z Ziemi Odzyskanych.<sup>10</sup> Wrocławska instancja PPS wydawała „Naprzód Dolnośląski” a następnie „Wrocławski Kurier Ilustrowany”. Natomiast WK PPS w Poznaniu wydawał w latach 1945—46 tygodnik „Walkę Ludu” oraz „Ekspres Poznański”, którego przedstawicielem w Zielonej Górze był Mieczysław Turcki. W maju 1946 r. utworzona została lubuska mutacja tej gazety.<sup>11</sup>

Ziemia Lubuska objęta była systemem kolportażu opartym na strukturach organizacyjnych partii. Instancje propagowały prasę partyjną, or-

<sup>9</sup> AKW PZPR Zielona Góra. KP PPR Kozuchów. sygn. 5/VII/1. Sprawozdanie dla KW PPR we Wrocławiu.

<sup>10</sup> Z. Głinojeczka, *Życie od nowa*. W: *Mój dom nad Odrą*. Tom II. LTK. Zielona Góra. 1965. s. 62.

<sup>11</sup> M. Turcki, *Takie to były czasy*. LTK, Zielona Góra, 1973. s. 91.

ganizowały punkty sprzedaży, powoływały kolporterów w zakładach pracy i na wsi, dbały o sieć korespondentów terenowych. Prasa docierała do miast już w pierwszych miesiącach po wyzwoleniu. Znacznym zainteresowaniem cieszyły się gazety wojewódzkie. Jednocześnie instancje prowadziły działania na rzecz kształtowania nawyków czytelnictwa prasy centralnej. Do tej sprawy obie partie przywiązywały duże znaczenie. W 1948 roku „Trybunę Wolności” prenumerowało na Dolnym Śląsku ponad 50 proc. członków PPR, a na wsi prawie 48 proc. była odbiorcami „Chłopskiej Drogi”<sup>12</sup>

Mimo poważnych trudności związanych z brakiem tradycji czytelnictwa i mankamentów w funkcjonowaniu kolportażu stopniowo upowszechniało się czytelnictwo wśród członków partii i bezpartyjnych, chociaż jego zasięg nie w pełni odpowiadał wpływom obu partii na Ziemi Lubuskiej.

W upowszechnianiu prasy i książki ważną rolę spełniała Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”, którą kierował znany działacz PPR Jerzy Bojarski. Prasa czytelnicowska uczestniczyła w akcjach polityczno-propagandowych przybliżając poszczególnym środowiskom program sił rewolucyjnych. Spółdzielnia spełniała również ważne funkcje oświatowo-kulturalne. Na Ziemi Lubuskiej „Czytelnik” podejmował inicjatywy dotyczące zakładania bibliotek, organizowania kursów bibliotekarskich, świetlicowych, samokształceniowych, tworzenia zespołów dobrego czytania i żywego słowa, spotkań autorskich i koncertów. Ożywioną działalność prowadziły koła „Czytelniców” w zakładach pracy i świetlicach w Gorzowie, Skwierzynie, Gubinie i Zielonej Górze.<sup>13</sup>

W pierwszych latach życie publiczne charakteryzowało się znaczną ilością uroczystości związanych ze świętami narodowymi i państwowymi, rocznicami i wydarzeniami lokalnymi. Społeczeństwo lubuskie licznie uczestniczyło w obchodach rocznicy zwycięstwa pod Grunwaldem, bitwy pod Lenino, Powstania Warszawskiego oraz w dożynkach, Święcie Oświaty, Dniach PCK, Morza, Spółdzielczości i innych. Obchodzono również rocznice wyzwolenia poszczególnych miejscowości. Tą sferą aktywności społeczeństwa interesowały się obie partie. Inicjując i organizując obchody dążyły do przybliżenia społeczeństwu programu władzy ludowej, nadając poszczególnym uroczystościom aktualną wymowę polityczną. Przykładem tej aktualizacji były obchody pierwszomajowe. „W 1945 roku na Dolnym Śląsku dzień 1 Maja obchodzono pod znakiem zwycięstwa nad faszyzmem. W 1946 roku dzień ten był podsumowaniem wstępnego wysiłku budowania podstaw Polski Ludowej i pewnej stabilizacji powo-

<sup>12</sup> A. Kowalik, *Z dziejów Polskiej Partii Robotniczej na Dolnym Śląsku w latach 1945–1948*. Wrocław. 1979. s. 76.

<sup>13</sup> W. J. Ciesielski, *Gorzowskie kartki*. W: *Mój dom...* Tom II. op. cit. s. 129–131.

jennego układu sił w świecie (...) Hasłem święta pierwszomajowego była też walka z mikołajczykowską opozycją i przygotowanie do głosowania ludowego. Zwycięstwo wyborcze 19 stycznia było treścią pierwszomajowego święta w 1947 roku, a w 1948 jedności ruchu robotniczego.”<sup>14</sup>

Z reguły częścią obchodów były występy artystyczne, głównie amatorskie. Obok folkloru i popularnych przedwojennych utworów stopniowo pojawiały się w nich nowe treści nawiązujące do postępowych i rewolucyjnych tradycji. Interesującym przykładem była zorganizowana w Zielonej Górze w dniu 17 stycznia 1946 roku akademii z okazji wyzwolenia Warszawy na której w części artystycznej przedstawiono twórczość J. Tuwima, L. Szenwalda, W. Majakowskiego i więzienne wiersze KPP-owców.<sup>15</sup>

Ważną rolę w życiu wsi lubuskiej odgrywały uroczystości dożynkowe, na których obok dorobku gospodarczego, regionalne grupy osadników prezentowały swój folklor. „Nazajutrz w niedzielę ulicami przemazszerował barwny korowód (...) wsie wystąpiły w barwnych strojach i budziły nieklamany zachwyt i entuzjazm wśród zebranego społeczeństwa. Poszczególne wsie zareprezentowały ludowe tańce i przyśpiewki (...)”<sup>16</sup> Pierwsze lubuskie dożynki odbyły się w sierpniu 1945 roku w Gorzowie i Wschowie.<sup>17</sup>

Jednocześnie zaczynały się wówczas kształtować nowe, świeckie, formy obyczajowości społecznej. Należały do nich obchody „Dnia Kobiet”, które zapoczątkowane zostały w marcu 1945 roku, gdy we wschowskim kinie „Hel” odbył się wiec z tej okazji.<sup>18</sup> Również tego roku sięga polska tradycja „Święta Winobrania” obchodzonego w Zielonej Górze.

Przejęcie władzy przez siły lewicy społecznej inspirowało nowe święta. Powstawała wówczas tradycja obchodów Święta Odrodzenia. Lipcowym uroczystościom nadawano masowy i ludowy charakter, organizując festyny, występy artystyczne, zawody sportowe i zabawy ludowe. Poszczególne miasta i wsie prezentowały swój dorobek społeczno-gospodarczy oraz regionalne tradycje osadników.

Polska Partia Socjalistyczna przywiązywała szczególną uwagę do obchodów świąt partyjnych, przede wszystkim rocznic powstania PPS i śmierci jej wybitnych działaczy. Uroczystości połączone były z akademiami, wręczaniem sztandarów, a także z odsłanianiem tablic pamiątkowych i nadawaniem ulicom nazwisk historycznych przywódców partii.

<sup>14</sup> A. Kowalik, *Z dziejów...* op. cit. s. 60–61.

<sup>15</sup> M. Turski, *Melpomena wśród winnic*. W: *Mój dom...* Tom II. op. cit. s. 73.

<sup>16</sup> J. Dekiert, *Zapiski ze Wschowy*. Tamże. s. 33.

<sup>17</sup> A. Majchrzak, *Powrót do zakładu*. W: *Mój dom nad Odrą*. LTK Zielona Góra. 1971. s. 68.

<sup>18</sup> T. Galon, *Wolność przyszła nad ranem*. W: *Mój dom...* Tom II. op. cit. s. 23.

Eksponowano przy tym tradycję socjalistyczną i rolę PPS w ówczesnych przemianach polityczno-ustrojowych.

Zaakceptowanym przez ludową władzę tradycyjnym świętom i rocznicom nadawano demokratyczne treści. Przykładem adaptacji do nowych warunków były obchody Święta Zmarłych, w trakcie których przedstawiciele partii politycznych, administracji państwowej, organizacji społecznych i młodzieżowych oraz wojska, uczestniczyli w apelach poległych i składali wieńce na grobach żołnierzy polskich i radzieckich. W obchodach tego święta, podobnie jak w wielu innych, występowały akcenty religijne.

Obchody świąt, rocznic i wydarzeń lokalnych sprzyjały kształtowaniu nowej świadomości i obyczajowości społecznej. Upowszechniały tradycje patriotyczne i rewolucyjne oraz nowe wartości ideowe związane z ustrojem socjalistycznym. Uroczystości stawały się manifestacją polskości na ziemiach odzyskanych. Wzmacniały wolę przetrwania trudnych początków, sprzyjały integracji społecznej. Pobudzały również amatorski ruch artystyczny. Powszechny i czynny udział ludności w obchodach przyczyniał się do zaspokajania potrzeb kulturalnych społeczeństwa.

W koncepcjach partyjnego oddziaływania na społeczeństwo uwidaczniały się ściśle związki między kulturą a polityką. Kultura ułatwiała społeczną recepcję treści politycznych nadając im walor odświętności. Ważne zadania spoczywały na ruchu amatorskim w kulminacyjnych okresach walki politycznej związanych z referendum w 1946 roku i wyborami do Sejmu Ustawodawczego w roku następnym. Podejmowane inicjatywy wzbogacały życie kulturalne spełniając zarazem ważne funkcje polityczno-propagandowe. Pod hasłem zbliżającego się referendum KP PPR wspólnie z ZP ZMW „Wici” w Zielonej Górze zorganizował „Sobótki”. Impreza zgromadziła licznych mieszkańców miasta i okolicznych wsi pomimo przeciwdziałania miejscowego kleru.<sup>19</sup> Nasilenie działań politycznych, agitacyjnych i artystycznych pobudzało aspiracje kulturalne społeczeństwa. „Od tego momentu przede wszystkim młodzież, chłonna nowych i atrakcyjnych dla niej form artystycznych występować zaczęła z inicjatywą tworzenia własnych zespołów amatorskich (...) Tam, gdzie pospieszyły jej z wydatną pomocą grupy aktywistów kulturalnych (...) ochotnicze zespoły ludowe powstawały już w zaraniu doniosłych przemian strukturalnych wsi. (...) Niemały wpływ na ów wartościowy przejaw kulturalny miały też powołane do życia ekipy łączności miast ze wsią, organizacje młodzieżowe, zwłaszcza ZWM i OM TUR, instancje terenowe Polskiej Partii Robotniczej”.<sup>20</sup>

<sup>19</sup> E. Chamera, *Aby ziemia ta była wydajniejsza*. W: *Mój dom nad Odrą*. Tom VI. 1983. s. 50.



Również w miastach podobne inicjatywy budziły społeczny rezonans. „Celem przeciwstawienia się propagandzie szerzonej przez agitatorów PSL poczęły się tworzyć liczne ekipy propagandowo-artystyczne, prowadzące w terenie akcje uświadamiania obywateli przy pomocy ciętych skeczów politycznych oraz aktualnych przyspiewek i kupletów. I wówczas okazało się, iż wśród zielonogórskiego świata pracy znajduje się wielu artystycznie uzdolnionych ludzi, szczególnie z „Polskiej Wełny”, PKP, Lubuskiej Wytwórni Win. Po głosowaniu owi utalentowani amatorzy ukazali się na deskach scenicznych w części artystycznej podniosłej akademii urządzonej ku uczczeniu PKWN. Od tej chwili pracownicy „Polskiej Wełny” i PKP poczęli organizować własne zespoły sceniczne.”<sup>21</sup>

Ważną rolę spełniała działalność kulturalna w aktywizacji społeczeństwa przed Kongresem Zjednoczeniowym. Nastąpiło wówczas ożywienie pracy świetlicowej, nasiliły się występy zespołów artystycznych prezentujących utwory o treściach społeczno-politycznych i rewolucyjnych. Repertuarem o podobnym charakterze dysponowały kina stałe i objazdowe. Przedsięwzięcia kulturalne wspierały ideowe i polityczne przygotowanie członków obu partii do zjednoczenia ruchu robotniczego w Polsce oraz współkształtowały społeczną aprobatę dla tego historycznego wydarzenia.

Partie robotnicze przyczyniły się do rozwoju amatorskiego ruchu artystycznego, który w warunkach braku zawodowych placówek upowszechniania kultury oraz niewielkiego zasięgu oddziaływania środków masowego przekazu w znacznym stopniu zaspokajał kulturalne potrzeby społeczeństwa. Wiele ogniw partyjnych bezpośrednio angażowało się w tę sferę aktywności społecznej. Komitety PPS powoływały własne zespoły teatralne m.in. w Gubinie, Krośnie, Szprotawie. Również OM TUR działająca pod ideowym wpływem tej partii posiadała własne zespoły. Do najbardziej znanych należał zielonogórski zepół teatralny „Pionier”. Szereg grup teatralnych posiadał związany z PPR Związek Walki Młodych. Aktywnością wyróżniał się „Mały teatr ZMW” w Słubicach, zespoły w Żarach, Krośnie, Gaworzycach w powiecie głogowskim i Pastorzowicach w szprotawskim.<sup>22</sup> O powszechności ruchu teatralnego świadczy fakt, że ambicją każdego większego zakładu było posiadanie własnego zespołu. W werbunku uczestników wiodącą rolę odgrywali i często prowadzili zespoły nauczyciele, a współdziałali z nimi działacze partyjni, młodzieżowi, przedstawiciele organizacji społecznych, osadnicy wojskowi i strażacy.

<sup>20</sup> M. Tur ski, *Lubuskie poczynania teatralne*. W: *Mój dom...* op. cit. s. 174.

<sup>21</sup> M. Tur ski, *Melpomena...* op. cit. s. 77.

<sup>22</sup> M. Tur ski, *Lubuskie...* op. cit. s. 180—183.

Mimo iż część zespołów z powodzeniem wystawiała sztuki J. Szaniawskiego, A. Puszkina, B. Brechta, A. Fredry i W. Bogusławskiego to poważną przeszkodą w rozwoju ruchu był brak repertuaru dostosowanego do możliwości amatorów. W tej sytuacji sięgano po utwory sprzed wojny, często o nikłej wartości ideowej i artystycznej. Nawiązywaniu do tradycji przedwojennej sprzyjał fakt, że część animatorów i uczestników tych zespołów była związana z tym ruchem w okresie międzywojennym. Brakowało również odpowiedniej opieki reżyserskiej i aktorskiej. Nie było odpowiednich instytucji, które świadcząc fachową pomoc amatorom mogłyby nadawać ich działaniom kierunek zgodny z polityką kulturalną. Większe możliwości w tym zakresie istniały w miastach.

Instancje partyjne podejmowały działania, nierzadko interwencyjne, na rzecz tworzenia warunków rozwoju amatorskiego ruchu artystycznego m.in. we Wschowie, Szprotawie. Poddjęwały działania w celu przyjsicia z pomocą finansową zespołom. Partie uczestniczyły również w przygotowaniu kadr. Wojewódzki Komitet PPS we Wrocławiu szkolił w tym celu kursowym działaczy tego ruchu.

Amatorski ruch teatralny spełniał ważną rolę w ówczesnych warunkach społecznych. Mimo wielorakich słabości krzewił kulturę teatralną wśród mieszkańców regionu. Skupiając ludzi z różnych środowisk, zawodów i orientacji politycznych, przyczyniał się do pogłębienia procesów integracyjnych. Kształtował również nawyki kolektywnego działania.

Partie były inicjatorami działań mających na celu tworzenie instytucjonalnych i materialnych podstaw życia kulturalnego. Zastana na tych ziemiach baza była w znacznym stopniu zniszczona, a ponadto nie była dostosowana do modelu życia kulturalnego inspirowanego przez ówczesną politykę. Kierunki jej rozwoju wynikały z celów wytyczanych przez partie w procesie demokratyzacji kultury i emancypacji kulturalnej mas ludowych.

PPR i PPS czynnie uczestniczyły w rozwijaniu ruchu świetlicowego przypisując mu funkcje kulturalno-oświatowe i polityczne. Inicjatywy powoływania świetlic spotykały się ze znacznym zainteresowaniem w szeregach partyjnych. Pierwsze placówki PPS powstały już w roku 1945, m.in. w Starym Kisielinie i Bojadłach. Świetlice tworzone również przy instancjach powiatowych m.in. w Żarach, Szprotawie, Skwierzynie. Otwieranie świetlic połączone było zazwyczaj z manifestacjami, których celem było umacnianie więzi ze społeczeństwem. Jednak rozbudowa sieci świetlicowej napotykała na trudności lokalowe, brak funduszy na ich wyposażenie. Występowały również lokalne próby uniemożliwienia powstania i działalności tych placówek. Apele podstawowych ogniw partyjnych o pomoc miały niekiedy dramatyczną wymowę. Zachowało się pismo koła PPR w Głuchowie skierowane do KP w Świebodzinie. „Na początku 1946

roku w Głuchowie odbyła się uroczystość otwarcia i poświęcenia Domu Kultury Ludowej. Posesja nr 3 oddana została młodzieży pod patronatem PPR i całemu społeczeństwu jako Dom Oświaty i Postępu. W dniu 13 lipca 1947 r. ksiądz proboszcz z Klenic z całą dawniejszą PSL-owską kliką postanowili nam ten dom odebrać i przeznaczyć na kaplicę. Ksiądz proboszcz oświadczył dosłownie, że „niepotrzebny nam jest jakiś Dom Ludowy”. Zbierano w tym celu podpisy i na ten temat odbywały się dyskusje i śmieszki po prostu, że PPR-owcy nie będą tak mocni jak prawie cała wieś jest za proboszczem. Apeluję do Komitetu Powiatowego PPR w imieniu Koła PPR Głuchów, że niedopuszczalne jest, żeby proboszcz podkopywał autorytet partii. (...) Żądamy natychmiastowej interwencji.”<sup>23</sup> Instancje partyjne energicznie reagowały na próby likwidacji świetlic.

Nie zachowała się pełna statystyka stanu posiadania świetlic przez obie partie na Ziemi Lubuskiej. W 1947 roku PPS w powiecie wschowskim i skwierzyńskim posiadała po 3 placówki, po jednej w Iłowej, Szprotawie, Łęknicy i Polkowicach. Natomiast PPR w 1948 r. dysponowała w powiecie gorzowskim 16, głogowskim 12, żarskim 8, i czterema świetlicami w powiecie zielonogórskim.

Zwracano również uwagę na działalność programową tych placówek. Miały one stanowić ośrodki życia kulturalnego działające bezpośrednio w miejscu pracy i zamieszkania, umożliwiając społeczeństwu czynne uczestnictwo w kulturze. Zadania, którymi obarczono świetlice były złożone, stanowiły one bazę amatorskiego ruchu artystycznego, zespołów zainteresowań, upowszechniały czytelnictwo. Pracę tych placówek ilustrują składane do KP PPR sprawozdania ze świetlicy przy Państwowych Zakładach Przemysłu Wełnianego nr 20 w Żaganiu. Wynika z nich, że w 1948 roku istniała w tej placówce biblioteka, sekcja teatralna, szachowa, chór i redakcja gazetki ściennej. Przeciętna frekwencja w świetlicy wynosiła 20 osób dziennie.<sup>24</sup> Poziom działalności tych placówek był bardzo zróżnicowany i zależał od pracującej w nich, na ogół społecznie, kadry, która w większości nie posiadała odpowiedniego przygotowania. Trudności tych nie rozwiązywało doraźne szkolenie aktywu świetlicowego. Obie partie wpływały na kierunki działalności organizacji masowych. PPS poświęcała wiele uwagi środowisku kobiecemu. Przy komitetach powoływano sekcje kobiece organizujące odczyty na aktualne tematy polityczne, wykłady na temat wychowania dzieci, zdrowia i kultury osobistej oraz upowszechniające czytelnictwo. Partie zwracały również uwagę na umacnianie swoich wpływów w Lidze Kobiet.

<sup>23</sup> AKW PZPR Zielona Góra. KP PPR Świebodzin. sygn. 12/VII/2.

<sup>24</sup> AKW PZPR Zielona Góra. KP PPR Żagań. sygn. 16/VII/2.

Szczególną wagę przywiązywały instancje PPR i PPS do działalności wśród młodzieży. Inspirowały powstawanie ogniw ZWM i OM TUR, kierowały działaczy partyjnych do pomocy w realizacji zadań ideowo-wychowawczych i kulturalno-oświatowych. Zwiększanie udziału młodego pokolenia w życiu społeczno-kulturalnym sprzyjało jego aktywizacji w sferze politycznej i gospodarczej, ograniczało wpływy reakcji i eliminowało występujące w tym środowisku przejawy demoralizacji.

Partie wykazywały duże zainteresowanie udziałem ruchu zawodowego w rozwijaniu aktywności kulturalnej załóg fabrycznych. Ogniwa partyjne wspierały działalność oświatowo-wychowawczą, udzielały pomocy związkom w organizowaniu świetlic, zespołów artystycznych, imprez kulturalno-oświatowych i zabaw.

Rozwój i umacnianie przyjaźni ze Związkiem Radzieckim stanowiły istotny element ideowo-politycznej edukacji społeczeństwa. Na korzystny na ogół klimat dla tej sprawy wpływało szereg czynników mających szczególne znaczenie na ziemiach zachodnich. Misja wyzwolenicza Armii Radzieckiej, wspólna walka z hitlerowcami, pomoc radzieckich komendantur wojskowych udzielana osadnikom sprzyjały społecznej akceptacji głoszonej przez obóz lewicy polityki ścisłego współdziałania ze Związkiem Radzieckim. Ważkim argumentem było również stanowisko radzieckie w kwestii trwałości polskich granic zachodnich.

Instancje partyjne wspólnie organizowały ogniwa Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej, kierowały do pomocy swój aktyw, współdziałały w organizacji imprez upamiętniających rocznice ważnych wydarzeń w życiu Kraju Rad, wspólną walkę z najeźdźcą i powojenną przyjaźń i współpracę. W odbywanych z tych okazji capstrzykach, manifestacjach, akademiach, wieczornicach, koncertach i odczytach brały udział szerokie kręgi społeczeństwa. W działalności TPPR zwracano uwagę na popularyzację rosyjskiej i radzieckiej literatury, filmu, sztuki teatralnej, pieśni, poezji i folkloru. Utrzymywano stałe kontakty z jednostkami Armii Radzieckiej, które poprzez działalność własnych zespołów artystycznych, kin objazdowych wzbogacały życie kulturalne zbiorowości lokalnych. Otaczano opieką liczne radzieckie cmentarze wojskowe.

PPR i PPS podejmowały również działania mające na celu rozwój innych dziedzin kultury. Komitety powiatowe PPR czyniły starania o uruchomienie kin w Żaganiu, Żarach, Sulechowie i Sulęcinnie. Wobec braku stałej bazy kinowej w małych miejscowościach i na wsi instancje zwracały uwagę na rozwój działalności kin objazdowych. Współdziałały w akcjach wyświetlania filmów popularno-oświatowych w zakładach pracy i świetlicach.

Komitety podejmowały starania o upowszechnienie radiofonii, szczególnie w środowiskach robotniczych i chłopskich. Zwracały uwagę na ro-

zwoj radiofonii przewodowej, ułatwiały zakupy radiodbiorników, organizowały punkty zbiorowego słuchania radia.

Inicjatywy związane z powstawaniem zawodowych placówek artystycznych spotykały się z poparciem partii. Z inspiracji KP PPR wystąpił w Zielonej Górze w 1946 roku Ludwik Solski.<sup>25</sup> Również koncepcja dokonania fuzji amatorskich zespołów teatralnych włókniarzy i kolejarzy i powołania stałego teatru w Zielonej Górze spotkała się z poparciem miejscowego komitetu.<sup>26</sup>

Instancje PPR brały udział w zbieraniu funduszy na zorganizowanie wystawy twórczości lubuskich plastyków.<sup>27</sup> KW PPR w Poznaniu i WK PPS we Wrocławiu popularyzowały na Ziemi Lubuskiej imprezy kulturalne organizowane w tych miastach. Komitety partyjne inicjowały i koordynowały rozwój życia kulturalnego. Przykładem był powołany z inicjatywy KP PPR i Zarządu Miejskiego w Gorzowie komitet zajmujący się problematyką kulturalno-oświatową w latach 1947—1951. Współdziałając z administracją państwową i władzami społeczno-politycznymi wnosił czynnik celowości i planowości w bujny rozwój kultury w tym mieście. „Działalność komitetu spotykała się z dużym poparciem ze strony władz i społeczeństwa. Komitet był w dużej mierze inspiratorem i koordynatorem wielu poczynań kulturalno-oświatowych. Pamiętam, że na zebraniu organizacyjnym złożono wniosek wzywający podobną Komisję Koordynacyjną w Zielonej Górze do współzawodnictwa. Wniosek ten został przez zebranych rozszerzony przez wezwanie do współzawodnictwa w dziedzinie kulturalno-oświatowej miast: Zielonej Góry, Piły, Ostrowa, Gniezna i Kalisza oraz powiatów: zielonogórskiego, pilskiego, ostrowskiego, gnieźnieńskiego i kaliskiego. Arbitrem miała być Wojewódzka Komisja Koordynacyjna. Do współzawodnictwa nie doszło. Wymienione miasta nie wykazały większych chęci.”<sup>28</sup>

Poważnym problemem w rozwoju życia kulturalnego na Ziemi Lubuskiej, a także aktywności kulturalnej partii, był niedostatek kadr kulturalno-oświatowych. Komitety powiatowe sygnalizowały o wynikających stąd trudnościach w sterowaniu rozwojem kultury. Przykładem była informacja wschowskiej instancji PPR z 1948 roku. „Kwestia (działalności kulturalno-oświatowej) nie została przez nasz Komitet rozwiązana z powodu braku odpowiedniego aktywu, który mógłby tę działalność (podnieść) na wyższy poziom. Z jednej strony brak odpowiednich ludzi, którzy zajęliby się tą działalnością, zwłaszcza na odcinku wiejskim, a z dru-

<sup>25</sup> M. Turski, *Także to...* op. cit. s. 65.

<sup>26</sup> M. Turski, *Melpomena...* op. cit. s. 81.

<sup>27</sup> AKW PZPR Zielona Góra. KP PPR Wschowa. sygn. 14/VII/2. Pismo KP PPR do Cukrowni z dn. 26.II.1948 r.

<sup>28</sup> W. J. Ciesielski, *Gorzowskie...* op. cit. s. 130.

giej z powodu ludzi, którzy po prostu hamują nam wszelkie posunięcia w tym kierunku. KP nie jest jeszcze zdolny działalność kulturalno-oświatową postawić w zupełnie innym świetle jak dotychczas.”<sup>92</sup> Jedną z przyczyn tego stanu były stosunkowo słabe wpływy obu partii w środowisku nauczycielskim, stanowiącym naturalne zaplecze dla naboru aktywu kulturalno-oświatowego. W wyniku podejmowanych działań sytuacja na tym odcinku ulegała stopniowej poprawie. Pod koniec 1946 roku do PPR w powiecie gorzowskim należało 15 nauczycieli, w krośnieńskim 4, a w roku następnym w powiecie zielonogórskim było 14 nauczycieli-członków PPR. Zbliżony stan posiadania w tym środowisku wykazywała druga partia robotnicza. W 1947 roku do PPS w Międzyrzeczu należał 1 nauczyciel, w Gubinie 3, w Szprotawie 6, w Kożuchowie 8 oraz w Żarach również 8 i liczba ta w roku następnym wzrosła do 17-tu. W tym samym okresie liczba nauczycieli należących do PPS w Zielonej Górze zwiększyła się z 12 do 21 osób. W 1948 roku do tej partii w Głogowie należało 32 nauczycieli.

Instancje powiatowe sygnalizowały stosunkowo słabe zaangażowanie środowiska oświatowego w działalność polityczną spowodowane znacznym obciążeniem obowiązkami zawodowymi i trudnościami bytowymi. W tej sytuacji bardzo powoli wzrastały szeregi partyjnego aktywu kulturalno-oświatowego, posiadającego chociażby minimalne przygotowanie do tej działalności. W 1947 roku Komitet Powiatowy we Wschowie podawał liczbę 10 aktywistów k-o, instancja żarska 20 i liczba ta wzrosła w roku następnym do 28 osób.

Ważną rolę w rozwoju kadr kulturalno-oświatowych w pierwszych latach po wyzwoleniu odegrały kursy organizowane przez Wojewódzki Urząd Informacji i Propagandy i Instytut Zachodni w Poznaniu oraz wojewódzkie instancje partyjne.<sup>90</sup>

Partie robotnicze wniosły podstawowy wkład w rozwój kultury na Ziemi Lubuskiej. Realizując program zasadniczej przebudowy społeczno-ustrojowej dążyły do przyspieszenia procesów demokratyzacji kultury i do powszechnego i czynnego uczestnictwa mas ludowych w życiu kulturalnym. Preferując wartości i treści związane z ideologią socjalistyczną PPR i PPS wpływały na kształtowanie się ideowego i moralnego oblicza społeczeństwa. Działalność kulturalna umacniała związki społeczeństwa z tworzącą się nową rzeczywistością społeczno-polityczną i gospodarczą oraz utrzymywała polskość ziem nadodrzańskich.

<sup>92</sup> AKW PZPR Zielona Góra. KP PPR Wschowa. sygn. 14/I/1. Roczne sprawozdanie sekretarza KP PPR we Wschowie za okres od 30.III.47 do 12.VI.1948 r.

<sup>90</sup> B. Ratus, *Kształcenie i rozwój kadr oświatowo-kulturalnych na Ziemi Lubuskiej w latach 1945—1966*. Poznań. 1971. s. 28.